

УДК 370.153

Г 85

Ірина ГРИНИК

ДО ПРОБЛЕМИ ЕТНІЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті розглянуто концептуальну модель етнічно толерантної особистості у сукупності таких компонентів: когнітивного, афективного і конативного. Результати експериментального вивчення індексу етнічної толерантності та усіх компонентів моделі свідчать про переважання студентів із середнім та низьким рівнем розвитку етнічної толерантності.

Ключові слова: толерантність, етнічна толерантність, когнітивний, афективний, конативний компоненти.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На сьогодні в Україні та поза її межами існує проблема поваги до етнічної різноманітності. Зокрема на побутовому рівні відсутні принципи однакового ставлення до людей, незалежно від їхньої расової або етнічної приналежності. У регіонах періодично виявляють наявність груп скінхедів, інших екстремістських угруповань. Усе це негативно впливає на діяльність і життя мігрантів та етнічних меншин, що не дає можливості встановити клімат взаєморозуміння. Відтак проблема етнічної толерантності є вельми актуальною сьогодні.

Толерантність етнічна – терпимість до будь-яких проявів іноетнічного менталітету (у поведінці, способі життя, характері, висловлюваннях тощо). Етнічна толерантність є предметом вивчення етносоціології та етнопсихології. Відповідно існує два взаємодоповнювальні підходи до вивчення толерантності у міжетнічних стосунках: соціологічний і психологічний. При соціологічному вона досліджується як соціальне явище,

зумовлене певними соціально-економічними й політичними стосунками, традиціями міжетнічного спілкування, рівнем політичної і гуманітарної культури суспільства [10]. При психологічному – вивчають структуру сприйняття, соціальну дистанцію, етнічну упередженість та інші психологічні фактори у міжособовому та міжгруповому спілкуванні представників різних етносів та етнічних груп [9].

Результати емпіричних досліджень і теоретичних узагальнень у вивченні етнічної толерантності мають практичне значення і можуть бути використані у педагогічній практиці, у виховному процесі для формування навиків шанобливого, терпимого, тобто толерантного ставлення до представників будь-яких іноетнічних спільнот [5].

Світоглядний плюралізм, глобалізаційні процеси, інтеграція та асиміляція багатьох культур Західного світу, а також, як наслідок, як явища відродження національних культур традиційних суспільств начебто змінюють наше життя на краще, сприяючи всебічному розвитку індивідуальності, а стирання меж і кордонів у нашій свідомості звільняє людину від безлічі табу й заборон, що наскрізь пронизували її ество протягом століть [1]. У зв'язку з цим, набуває значущості питання порозуміння між людьми, народами та суспільствами [4]. Зведення нанівець ідейної абсолютизації залишає людську свідомість наодинці зі своїм внутрішнім світом, що породжує хаотичність і невизначеність принципів засад формування індивідуального світогляду [6]. Саме в цих умовах вимога встановлення меж у світоглядній вседозволеності стає сьогодні імперативом, а формування толерантності як світоглядної установки індивідуальної свідомості є чи не найголовнішим завданням, що нині повинна розв'язувати будь-яка наука.

Результати аналізу основних теоретичних положень та експериментальних даних з проблеми етнічної толерантності дали змогу виділити основні напрями її дослідження: толерантність як загальнолюдська та суспільна цінність [2], толерантність як стійка особистісна риса та властивість [6], особистісний сенс та ціннісні орієнтації, індикатор психологічної, зокрема комунікативної та політичної культури, етнічна толерантність у контексті етнічної ідентичності та етнічної свідомості особистості, проти-

дія ксенофобії [2], [13], толерантність як ставлення до особистості у професійній [4], навчальній, психотерапевтичній та психокорекційній діяльності [4].

Особливо чутливою до проблеми етнічної толерантності є студентська молодь. Зокрема, європейська інтеграція в галузі освіти внаслідок розширення міжнародних контактів та підписання міждержавних угод в галузі освіти поступово приводить до збільшення іноземних студентів, які навчаються у вітчизняних вишах. Це, своєю чергою, актуалізує питання толерантності серед студентської молоді стосовно представників інших етнічних груп. Щобільше, від студентів – майбутніх юристів, журналістів, філологів, психологів, педагогів тощо – переважно і залежать перспективи розв'язання питання протидії ксенофобії, запобігання тероризму, проявів екстремістської поведінки серед громадян. Отже, важливого значення набуває не лише доосмислення, операціоналізація поняття етнічної толерантності у категоріальному полі психології, а й вироблення необхідних психолого-педагогічних технологій для її формування у студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. У загальній психології під толерантністю розуміється будь-яка відсутність чи послаблене реагування на який-небудь несприятливий чинник у результаті зниження до нього чутливості до його певних дії [10, 22]. На нашу думку, точність цього положення відповідає розумінню толерантності як явища багатоаспектного. Ця багатоаспектність поняття толерантності представлена у таких її психологічних визначеннях, як компроміс, який, своєю чергою, породжується зіткненням моральної сфери, свідомості та поведінки людини. Толерантність як компроміс, що пронизує свідомість людини, розглядається у працях Т. М. Шихардіної. При цьому вчена у роботі “Толерантність як компроміс” наголошує на важливості особистісного вибору людини у виявленні толерантності, адже “наявна система цінностей ще не гарантує людині толерантного волевиявлення” [13, 131].

На думку Т. Адорно та його колег, основними ознаками авторитарної особистості є: консерватизм (надзвичайна схиль-

ність до цінностей середнього класу); підкорення авторитетам (потреба у сильному лідері, некритичне та сліпе намагання підкорятися авторитетам: батькам, старшим, вождям, раболіпство перед державною владою); авторитарна агресія (схильність до осудження, відторгнення та покарання людей, які не поважають традиційні цінності, необхідність знайти зовнішній об'єкт для розрядки подавлених агресивних імпульсів у “Ми-групі”); анти-інтрацепція (страх прояву власних справжніх почуттів та втрати самоконтролю, неприязнь до різного роду суб'єктивного творчого начала, знецінення людини та надання великого значення об'єктивній дійсності, реальності); упередженість, забобонність, стереотипність (віра у містичне призначення долі, перенесення відповідальності на зовнішні сили); комплекс влади (схильність поділяти конвенційні цінності, мислити в категоріях сильний – слабкий, керівник – підлеглий; ідентифікація себе з образами, які втілюють владу; перебільшення значущості твердості характеру та сили); деструктивність та цинізм (природна оцінка ворожості щодо “Чужих”); проєктивність (схильність, переконаність у тому, що світ жорстокий, небезпечний; проєкція несвідомих, інстинктивних імпульсів на зовнішній світ); перебільшена заклопотаність сексуальним життям (своїм та чужим, надмірне зацікавлення сексуальними “випадками”, подіями) [1, 121].

Е. Фром розвинув концепцію Т. Адорно про авторитарну особистість. Він намагався пояснити виникнення нацистського руху у Німеччині через переважання людей із властивостями характеру авторитарної особистості. На думку Е. Фрома, з чим ми погоджуємося, людям такого психічного складу властиві протилежні види ставлення до керівництва і підлеглих. Відповідно до тих, хто є вищим за статусом, авторитарна особистість виражає ставлення прислужування, а до тих, хто є нижчим – ставлення у формі зверхньої поведінки [11].

Розгляд толерантності у контексті життєздійснення цілісної особистості відображено у дослідженнях Г. Олпорта [8]. Для цього вчений оперує не мотиваційно-потребнісною сферою як Е. Фром, а рисами особистості. На основі рис особистості вчений поділяє людей на толерантних і інтолерантних, при цьому зазначаючи, що чіткої лінії для такого розмежування не може

бути. Адже, залежно від контексту, кожна людина у своєму житті може поводитись як толерантно, так і, навпаки, – нетолерантно [8]. Водночас, звичне переважання однієї поведінки над іншою може перетворитись на стійку рису особистості.

Толерантність у контексті всебічного розвитку особистості розглядається у теорії самоактуалізації А. Маслоу [7]. Важливою характеристикою, що зумовлює толерантність самоактуалізованих людей, є сприйняття себе такими, якими вони є. Автор зазначає: “Ім не властива надлишкова самокритика, вони не страждають надмірним почуттям провини та страху” [7, 17]. Не можна не підтримати цієї тези, адже відомо, що відповідне толерантне ставлення самоактуалізовані люди виявляють і до інших: не повчають, не контролюють, не критикують.

Основна ідея теорії особистості Е. Еріксона полягає у тому, що людина розвивається у певному суспільстві через соціальні інститути [3]. Особливі культурні моделі дитячого виховання впливають на способи, якими людина розв’язує конфлікти у майбутньому. Розвиток людини визначається через суспільство, тому теорію Е. Еріксона називають психосоціальною. Згідно з нею, здорова особистість може сформуватись за умови проходження восьми стадій розвитку Еґо, у яких позитивні сили переборюють негативні, наприклад, довіра у недовіру тощо.

Результати теоретичного аналізу поняття толерантності у різних галузях психологічного знання дали змогу визначити основні напрями його дослідження: по-перше, як стійка риса особистості, що тісно взаємопов’язана з іншими особистісними станами й властивостями; по-друге, як важливий чинник особистісного розвитку людини; по-третє, як важлива передумова ефективної інтерперсональної взаємодії та успішного функціонування особистості у групі.

Л. Г. Почебут визначила п’ять рівнів етнічної толерантності: високий позитивний, середній позитивний, нормальний, середній негативний, високий негативний [9]. Нормальна етнічна толерантність визначається у межах етнічної ідентичності, тобто повного прийняття представників іншої національності. Етнічна толерантність детермінується освітою, інакше кажучи, особи, які отримали гуманітарну освіту, проявляють вищий рівень етнічної толерантності, порівняно, наприклад, з представниками військово-

вих професій. Останнім, на думку вченої, притаманний негативний рівень етнічної толерантності.

Отже, етнічно толерантною є та особистість, яка володіє сукупністю пізнавальних, емоційних і мотиваційних властивостей, формується і розвивається у сприятливому соціальному середовищі і забезпечує толерантне ставлення, толерантну міжособистісну і комунікативну взаємодію з представниками інших етнічних груп. Грунтовних досліджень проблеми етнічної толерантності у студентської молоді не проводилося. Поглиблення полікультурних контактів між студентами і необхідність їх гармонізації, а також недостатня операціоналізація поняття етнічної толерантності у психології загалом та фрагментарність вивчення цієї проблеми у напрямі педагогічної й вікової психології зокрема зумовлюють актуальність нашого дослідження і вибір теми “До проблеми етнічної толерантності у студентської молоді”.

Формулювання цілей статті (постановка завдання).

Мета статті полягає у встановленні особливостей етнічної толерантності у студентів шляхом виокремлення її основних компонентів.

Вклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У дослідженні взяли участь 65 студентів (серед них 15 хлопців та 50 дівчат) соціально-гуманітарного факультету Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. У нашій роботі ми використали такі психодіагностичні методики: анкета “Етнічно толерантна особистість” (автор Кихтюк О.В.); опитувальник “Індекс толерантності” (Г.У. Солдатова, О.А. Кравцова, Л.А. Шайгерова).

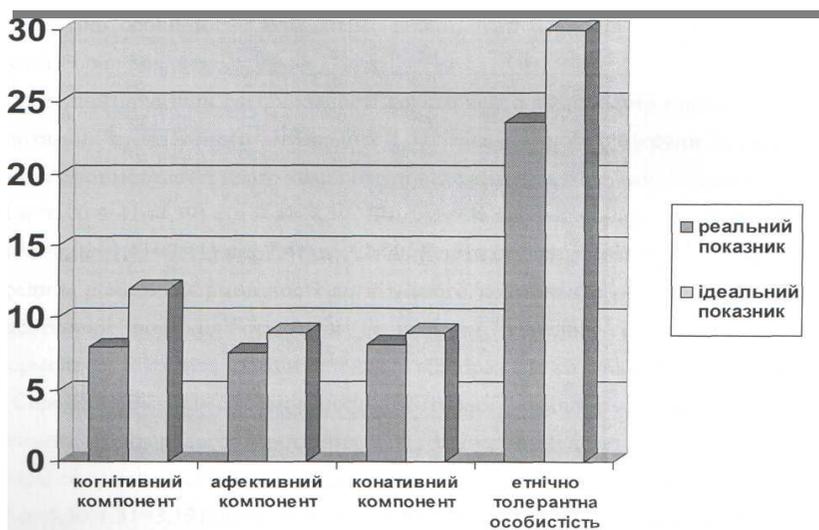
Анкетування проводилося двічі з інтервалом у два місяці, після чого результати першого та другого анкетування оброблялися процедурою кореляційного аналізу із визначенням коефіцієнта Пірсона. Аналіз результатів свідчить про наявність високого кореляційного зв'язку ($r=0,481$, $p<0,01$), що вказує про високу ретестову надійність анкети.

У результаті кількісної і якісної обробки даних було виділено три типи досліджуваних із високим, середнім і низьким рівнями сформованості когнітивного, афективного й конативного компонентів етнічно толерантної особистості.

Як зазначалося, одна з основних функцій моделей, що відображають провідні характеристики ідеального модельованого об'єкта, полягає у розширенні можливостей для його емпіричного вивчення. У нашому дослідженні такою моделлю слугувала модель етнічно толерантної особистості, яка виокремила основні напрями її дослідження: вивчення когнітивного, афективного й конативного компонентів.

Як видно з діаграми, найбільша розбіжність існує у показниках когнітивного компонента, відповідно 12,00 та 7,95, а також у показниках етнічно толерантної особистості загалом, відповідно 30,00 та 23,62. Незначні відмінності спостерігаються у показниках конативного компонента, відповідно 9,00 та 8,17, а також афективного компонента, відповідно 9,00 та 7,56. Відтак найменш сформованим у студентів є когнітивний компонент, який представлений знаннями й уявленнями про психічний склад різних етнічних груп і націй (психічний склад), національний характер, етнічні стереотипи та етнічні конфлікти у світі.

Рис. 1. Показники сформованості етнічно толерантної особистості

Переважна більшість досліджуваних зазначали, що вони мають не знання, а уявлення про це. Як ми вже писали, останні характеризуються дифузною і тьмяною природою, а також мають швидше суб'єктивний, ніж об'єктивний характер. Відтак важливого значення набуває інформування студентів про важливі конструкції існування етнічних груп і націй.

Для визначення доцільності виокремлення когнітивного, афективного та конативного компонентів в етнічно толерантній особистості було здійснено кореляційний аналіз показників сформованості кожного компонента й етнічно толерантної особистості загалом з показниками етнічної толерантності за методикою Г.У. Солдатової. Результати кореляційного аналізу відображено у таблиці 1.

Таблиця 1.

Показники кореляційного аналізу етнічної толерантності і сформованості етнічно толерантної особистості

Компоненти етнічно толерантної особистості	Коефіцієнт кореляції (r-Пірсона)
Когнітивний	0,304*
Афективний	0,322*
Конативний	0,210*
Етнічно толерантна особистість загалом	0,304*

Кожен із виділених компонентів пов'язаний із етнічно толерантною особистістю загалом. Так, показники сформованості етнічно толерантної особистості мають значущі кореляційні зв'язки з когнітивним ($r = 0,304$, $p < 0,05$), афективним ($r = 0,322$, $p < 0,05$), конативним компонентом ($r = 0,210$, $p < 0,01$). Отже, аналіз результатів дослідження етнічно толерантної особистості свідчить про доцільність виокремлення у ній трьох взаємопов'язаних компонентів – когнітивного, афективного та конативного. Відповідно до усередненого показника сформо-

ваності кожного компонента (М) та показника стандартного відхилення (σ) було виділено три групи досліджуваних: із низьким, середнім та високим рівнями сформованості кожного компонента й етнічно толерантної особистості загалом. До групи з низьким рівнем сформованості кожного компонента увійшли досліджувані з показниками М- σ ; до групи з високим рівнем – М+ σ . Решта досліджуваних увійшли до групи із середнім рівнем сформованості кожного компонента етнічно толерантної особистості.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Концептуальна модель етнічно толерантної особистості містить такі змістові компоненти: когнітивний, афективний і конативний. Когнітивний компонент представлений знаннями, уявленнями про психічний склад етносу, національний характер, етнічні стереотипи та етнічні конфлікти у світі. Афективний компонент представлений практичними, комунікативними, глоричними та альтруїстичними емоціями. Конативний компонент охоплює міжетнічні інтереси особистості та її міжетнічну спрямованість.

Результати діагностики різних компонентів етнічно толерантної особистості та виділення трьох груп досліджуваних відповідно з низьким, середнім і високим рівнями свідчить про те, що найбільша питома вага досліджуваних із низьким рівнем припадає на сформованість когнітивного й афективного компонентів (відповідно 17,5 % та 19,1 %), водночас найбільша питома вага досліджуваних із середнім рівнем стосується сформованості (38,1 %) конативного компонента. Загалом наявність студентів із низьким рівнем когнітивного, афективного й конативного компонентів (відповідно 17,5 %; 19,1 %; 8,0 %) свідчить про необхідність створення відповідних психолого-педагогічних умов та програми, спрямованої на формування етнічної толерантності у сучасних студентів.

Результати вивчення етнічної толерантності у студентів дає змогу зіставити рівень її сформованості із рівнями розвитку когнітивного, афективного та конативного компонентів етнічно толерантної особистості. Переважна більшість студентів (71,43 %) володіє середнім рівнем етнічної толерантності, водночас приблизно 16 % студентів має низький рівень, що свідчить про доцільність упровадження соціально-психологічного тренін-

гу, спрямованого на формування етнічної толерантності студентської молоді.

Перспективним убачаємо подальше дослідження толерантності як важливої особистісної властивості, що визначає ефективність інтерперсональної взаємодії особистості загалом.

Література

1. Адорно Т. Исследование авторитарной личности. – М. : Серебряные нити, 2001. – 416 с.
2. Бичко О.В. Профілі української ідентичності. Соціально-психологічний аналіз : монографія. – К. : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2007. – 281 с.
3. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. – М. : Флинта : МПСИ : Прогресс, 2006. – 352 с.
4. Кихтюк О.В. Етнічна толерантність як складова актуального етнопсихологічного статусу особистості // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка, В.Д. Потапової. – Т. XV, част. 1. – К., 2008. – С. 334 – 339.
5. Клиненко Т.В. Етнічний довідник : поняття та терміни. <http://etno.uaweb.org/-glossary/b.html>
6. Леонтьев Д.А. К операционализации понятия “толерантность” // Вопросы психологии. – 2009. – №5. – С. 3 – 16.
7. Маслоу А. Мотивация и личность. – СПб. : Евразия, 1999. – 478 с.
8. Олпорт Г. Личность в психологии. – М. : КСП + СПб. : Ювента, 1999. – 345 с.
9. Почебут Л.Г. Организационная социальная психология : учебное пособие / Почебут Л.Г., Чикер В.А. – СПб. : Изд-во “Речь”, 2002. – 298с.
10. Социальная психология / под ред. С. Московичи. – СПб. : Питер, 2007. – 592 с.
11. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности. – М. : ООО “Издательство АСТ – ЛТД”, 1998. – 672 с.
12. Фромм Э. Искусство любить. – СПб. : Азбука-классика, 2006. – 224 с.
13. Шихардина Т.Н. Толерантность как компромисс. – Екатеринбург : Изд-во Уральского университета, 2001.

Гриник Ирина. К проблеме этнической толерантности-студенческой молодежи. В статье рассмотрена концептуальная модель этнически толерантной личности в совокупности следую-

щих компонентов: когнитивного, аффективного и конативного. Результаты эмпирического изучения индекса этнической толерантности и всех компонентов модели свидетельствуют о преобладании студентов со средним и низким уровнем развития этнической толерантности.

Ключевые слова: толерантность, этническая толерантность, когнитивный, аффективный, конативный компоненты.

Hrynyk Iryna. To the problem of students' ethnic tolerance. The article is devoted to the problem of students' ethnic tolerance formation. A conceptual model of an ethnically tolerant personality in the complex of the following components: cognitive, affective and connotative has been displayed. The results of an empirical study of the index of ethnic tolerance as well as all the components of the model testify to students' prevalence with a medium and low level of ethnic tolerance.

Key words: tolerance, ethnic tolerance, cognitive, affective, connotative components.